

УДК 347.941

DOI <https://doi.org/10.32849/2663-5313/2019.11.62>**Альона Найченко,***аспірант кафедри господарського, трудового права та цивільно-правових дисциплін
Навчально-наукового інституту права імені князя Володимира Великого
Міжрегіональної Академії управління персоналом*

СУДОВИЙ ЗАХИСТ З ВИКОРИСТАННЯМ ЕЛЕКТРОННИХ ДОКАЗІВ

Сучасне суспільство неможливо уявити без інформаційних комп'ютеризованих систем. Дані системи мають здатність зберігати, передавати та переносити цифрову інформацію. З огляду на рівень розвитку сучасного суспільства та об'єми електронних даних, якими воно користується, давно назріла потреба в нормативному регулюванні використання вказаних даних як достовірних доказів у судовому процесі.

Так, 03.10.2017 р. Верховною Радою України було прийнято Закон України «Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів» та закріплено однакову дефініцію в процесуальному законодавстві щодо поняття електронних доказів.

Варто зазначити, що докази завжди були й залишаються центральним правовим інститутом судового процесу, тому в період реформування останнього зростає потреба у вивченні доказів і доказування, в тому числі електронних доказів, з метою вдосконалення їх правового регулювання.

У цій статті здійснено аналіз інституту електронних доказів у судочинстві України, визначено проблеми їх використання та оцінки судами, надано пропозиції щодо подолання виявлених проблемних моментів.

Встановлено, що недостатність та недосконалість законодавчого регулювання інформаційних технологій є проблемою у використанні електронних даних як доказів, що гальмує їх розвиток і застосування.

Здійснений аналіз наявної судової практики свідчить про неготовність судової системи приймати нові виклики сучасного інформаційного простору, а сама судова практика свідчить, що розвиток інформаційних технологій майже не відобразився на ній. Дані обставини ускладнюють здійснення швидкого та ефективного судочинства.

Недосконалість законодавства щодо збирання, вилучення, дослідження та оцінки електронних доказів гальмує процес судового розгляду у контексті повного та об'єктивного дослідження вказаних об'єктів задля захисту законних прав та охоронюваних законом інтересів громадян. Однак наукові дослідження та розробки мають сприяти тому, щоб даний процес базувався на більш точних, повних, ґрунтовних, беззаперечних та об'єктивних підставах.

Ключові слова: електронні докази, електронний документ, електронні дані.

Постановка проблеми. У контексті сучасного розвитку електронних систем життєдіяльності людини неможливо уявити без використання електронних інформаційних технологій. Вже звичної для суспільства форми набули електронна інформація, електронні документи та електронний документообіг. Швидкий розвиток інформаційних технологій значно розширив можливості їх використання у всіх сферах життєдіяльності людини, в тому числі й у сфері правосуддя. З огляду на об'єми електронних даних, якими сьогодні користується суспільство, суттєво збільшилась кількість їх використання як доказів, однак дослідження останніх в судовому процесі потребує значного й детального законодавчого регулювання.

Недостатність та недосконалість законодавчого регулювання інформаційних технологій є проблемою у використанні електронних даних як доказів, що гальмує їх розвиток та застосування.

Аналіз наявної судової практики свідчить про неготовність судової системи приймати нові виклики сучасного інформаційного простору, а сама судова практика свідчить, що розвиток інформаційних технологій майже не відобразився на ній. Дані обставини ускладнюють здійснення швидкого та ефективного судочинства.

Процес доведення був і залишається актуальною темою для дослідження й аналізу. Одними з останніх досліджень інституту електронних доказів займались в господарському процесі О.О. При-

сяжнюк, О.П. Євсєєв [1], Т.В. Васильченко [2], у цивільному процесі С.П. Ворожбіт [3], О.Т. Боннер [4], А.П. Вершинін [5], в адміністративному процесі І.В. Казачук [6], С.С. Єсімов [7].

Варто зазначити, що питанню електронних доказів в судових процесах присвячена незначна кількість наукових праць та досліджень. Крім того, в науковій літературі відсутня єдина позиція щодо електронних доказів, а досліджені питання в працях вищевказаних науковців не в повній мірі відповідають сучасному стану інформаційних технологій.

Недосконалість законодавства щодо збирання, вилучення, дослідження та оцінки електронних доказів гальмує процес судового розгляду у контексті повного та об'єктивного дослідження вказаних об'єктів задля захисту законних прав та охоронюваних законом інтересів громадян. Однак наукові дослідження та розробки мають сприяти тому, щоб даний процес базувався на більш точних, повних, ґрунтовних, беззаперечних та об'єктивних підставах.

Метою дослідження є механізм використання інформаційних даних як електронних доказів у судочинстві України, виявлення проблем їх використання та оцінки судами, надання пропозицій щодо подолання виявлених проблемних моментів.

Виклад основного матеріалу. В умовах невинного зростання питомої ваги використання у суспільних відносинах різноманітних інформаційних технологій, електронного листування, розвитку електронної комерції, електронних засобів платежу давно назріла потреба в нормативному регулюванні використання вказаних даних як достовірних доказів у судовому процесі.

Упродовж тривалого часу у юристів-практиків виникало безліч запитань щодо можливості та допустимості використання як доказів інформації з вебсайтів мережі «Інтернет» або такої інформації, що міститься на електронних носіях.

03.10.2017 р. Верховною Радою України було прийнято Закон України «Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України (далі – ГПК України), Цивільного процесуального кодексу України (далі – ЦПК України), Кодексу адміністративного судочинства України (далі – КАС України) та інших законодавчих актів». Вказаним нормативно-правовим актом внесено зміни до КПК України та викладено в новій редакції ЦПК України, ГПК України та КАС України.

Так, законодавцем закріплено однукову дефініцію в ч. 1 ст. 96 ГПК України, ч. 1 ст. 100 ЦПК України та ч. 1 ст. 99 КАС

України щодо електронних доказів та вказано, що ними є інформація в електронній (цифровій) формі, що містить дані про обставини, які мають значення для справи, зокрема електронні документи (в тому числі текстові документи, графічні зображення, плани, фотографії, відео- та звукозаписи тощо), вебсайти (сторінки), текстові, мультимедійні та голосові повідомлення, метадані, бази даних та інші дані в електронній формі. Такі дані можуть зберігатися, зокрема, на портативних пристроях (картах пам'яті, мобільних телефонах тощо), серверах, системах резервного копіювання, інших місцях збереження даних в електронній формі (в тому числі і в мережі «Інтернет») [8; 9; 10].

Статтею 5 Закону України «Про електронні документи та електронний документообіг» передбачено, що інформація, яка міститься в електронному документі, має включати обов'язкові реквізити документа. Приписами статті 7 вищевказаного Закону встановлено, що оригіналом електронного документа вважається електронний примірник документа з обов'язковими реквізитами, у тому числі з електронним підписом автора або підписом, прирівняним до власноручного підпису відповідно до Закону України «Про електронний цифровий підпис» [11].

Аналіз норм законодавства та практики свідчить про те, що ключову роль у створенні електронного документа відіграє успішна перевірка електронного цифрового підпису (далі – ЕЦП) особи, яка посвідчує електронний примірник документа. Дана процедура дозволяє встановити походження документа, авторство та його цілісність (факт невнесення в документ після підписання жодних змін).

Варто зазначити, що електронним посвідченням підпису на електронних документах засвідчується не тільки підпис власника сертифіката ключа підпису, а й відсутність спотворень в електронних документах. Підтвердження справжності електронного цифрового підпису в електронному документі є умовою використання цього документа як доказу. Однак чинне законодавство вирішує це питання досить суперечливо.

У разі подання особою електронної копії доказу суд може витребувати в останньої оригінал наданого доказу. У разі ненадання оригіналу витребуваного доказу, якщо в суду виник сумнів в його автентичності, даний доказ не береться судом до уваги.

Проаналізувавши законодавчі приписи щодо інституту електронних доказів, можна виділити такі їх основні ознаки:

- нематеріальний вигляд;
- наявність обов'язкових особливих реквізитів;

- можливість існування оригіналу електронного доказу в кількох місцях водночас;
- можливість без втрати характеристик копіювання на різні пристрої;
- для відтворення необхідно використовувати відповідні технічні засоби.

Законодавцем не передбачено обов'язкових ознак, які повинен мати електронний доказ, щоб суд визнав його належним та допустимим доказом і долучив до матеріалів справи.

У зв'язку з недостатнім врегулюванням інституту електронних доказів у судових процесах з'являється багато проблемних питань під час їх використання. Перші проблеми виникають ще на етапі отримання електронних доказів, оскільки опоненти чи особи, які мають в своєму розпорядженні вказаний доказ, не завжди готові надати останній в розпорядження інших осіб.

Ще одним проблемним моментом є залучення електронних документів до матеріалів справ. У законі відсутні вимоги щодо форми та формату надання будь-яких фактичних даних в електронній формі, щодо порядку дослідження наданих електронних документів і порядку залучення їх до матеріалів судової справи. Найчастіше електронні документи повинні подаватися до суду не на технічному, а на паперовому носії, тобто перетвореними в друкований вигляд, що дозволяє візуально досліджувати і обговорювати подані докази.

Однак на практиці виникає ситуація, коли електронні докази не досліджуються судом як прямі докази через технічну невідповідність суду. Суди оцінюють як прямий доказ або копію електронного документа на паперовому носії (коли електронний документ несе в собі текстову або графічну інформацію), або висновок експерта.

Суд під час вирішення справи має всебічно, повно та безпосередньо дослідити подані докази. Суддя в процесі оцінки доказів, в тому числі й електронних, здійснює розумову діяльність, завдяки якій визначає належність та допустимість доказів, їх достовірність, достатність та взаємний зв'язок в цілому. Така діяльність здійснюється відповідно до законів логіки та в умовах, що встановлені правовими нормами.

Труднощі, які існують сьогодні під час дослідження електронних доказів через специфічність індивідуальних актів судового дослідження, дають підстави вважати, що оцінка доказів ще довгий час буде здійснюватись за внутрішнім переконанням судді. Але наукові дослідження, розробки мають сприяти тому, щоб це переконання базувалось на якомога більш точних, повних, ґрунтовних, беззаперечних та об'єктивних підставах.

У судовому процесі необхідними умовами для здійснення правильної оцінки судом доказів є такі:

- встановлення зв'язку доказів з обставинами справи;
- подання доказів;
- збирання доказів;
- вилучення доказів.

Для використання електронних даних як доказів у суді вони мають бути отримані з дотриманням процесуальних правил збирання доказів. Однак процесуальні кодекси не містять процесуальних правил щодо збирання та вилучення електронних доказів, щоб останні могли бути визнані допустимими і використані як засоби доказування.

Відсутність правової регламентації щодо збирання, вилучення та подання електронних доказів не має бути бар'єром, який перешкоджає захисту законних прав та охоронюваних законом інтересів громадян та суб'єктів господарювання, навпаки, така регламентація повинна відповідати тим відносинам, які покликана впорядковувати.

Наразі судова практика щодо вирішення питання, які саме електронні докази, в якій формі та на якому носії є допустимими засобами доказування, є неоднозначною. Доказом цього є такі судові рішення:

- Окружний адміністративний суд м. Києва в постанові від 17.03.2016 р. у справі № 826/16528/15 не взяв до уваги роздруківки статті невідомого автора із соціальної мережі "Facebook", вважаючи, що вказані матеріали не є доказами [12];

- Святошинський районний суд м. Києва в рішенні від 06.09.2016 р. у справі № 759/19259/15 зазначив, що роздруківка з мережі «Інтернет» є недопустимим доказом, оскільки її справжність неможливо перевірити [13];

- Новомиколаївський районний суд Запорізької області в рішенні від 01.03.2017 р. у справі № 322/1141/16 встановив факт особистих неприязних стосунків між сторонами на підставі наданих ними роздруківок бесіди у соцмережі [14];

- Вінницький міський суд Вінницької області у своєму рішенні від 31.05.2017 р. у справі № 127/8337/18 прийняв та дослідив як належні та допустимі докази роздруківки скріншотів з профілів у мережі "Facebook" [15];

- Касаційний господарський суд у складі Верховного Суду в постанові від 27.11.2018 р. у справі № 924/242/18 відніс надані позивачем скріншоти (знімки з екрана комп'ютера) до письмових доказів [16];

- Касаційний господарський суд у складі Верховного суду в постанові від

12.06.2018 р. у справі №908/1120/17 не взяв до уваги надане позивачем відео, оскільки останнє не містило необхідних реквізитів електронного доказу, наприклад, фіксації дати та часу зйомки, місця події тощо [17].

Здійснивши аналіз судової практики, можна з впевненістю сказати, що відсутність чіткого алгоритму щодо подання та дослідження електронних доказів є перешкодою для здійснення вказаних дій як учасниками судового процесу, так і судом, а судовій гілці влади як правозастосовному органу доцільно було б сформулювати однаковою позицію щодо застосування відповідних норм процесуального законодавства та виробити певні універсальні критерії щодо оцінки електронних доказів.

З огляду на останні зміни в процесуальному законодавстві для використання електронних даних як доказів також мають бути врегульовані такі питання:

– учасник судового розгляду, який надає суду електронні докази, повинен забезпечити технічні засоби у разі їх відсутності в залі судового засідання для відтворення змісту електронного доказу;

– учасник судового розгляду, який надає суду електронні докази, має оплатити витрати, пов'язані з дослідженням електронного доказу відповідними спеціалістами (фахівцями);

– суд не має права відмовити в прийнятті електронних доказів у зв'язку з відсутністю в суді відповідного технічного забезпечення для відтворення вказаних доказів в судовому засіданні.

Висновки

Основною умовою для існування електронних засобів доведення є використання технічних засобів, тому виникає необхідність у встановленні в процесуальних нормах чіткого алгоритму щодо збирання, вилучення та подання електронних доказів для правильного їх дослідження та оцінки судами.

В іншому разі продовжиться процес різної правозастосовної практики та обмеження учасників судового розгляду в реалізації права на захист з використанням електронних доказів.

Список використаних джерел:

1. Присяжнюк О.О., Євсєєв О.П. Електронні докази у господарському процесі: проблеми формалізації. *Проблеми законності* : академ. зб. наук. пр. Харків, 2011. Вип. 117. С. 13–23.

2. Васильченко Т.В. Новели інституту доказування у господарському судочинстві. *Право України*. Випуск 9. 2017. С. 146–153.

3. Ворожбит С.П. Электронные средства доказывания в гражданском и арбитражном процессе : автореф. дисс. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.15 «Гражданский процесс, арбитражный процесс». Санкт-Петербург, 2011. 25 с.

4. Боннер А.Т. Электронный документ как доказательство в гражданском и арбитражном процессе. *Закон*. 2009. № 11. С. 141–157.

5. Вершинин А.П. Электронный документ : правовая форма и доказательство в суде : учеб.-практ. пособие. Москва : Прогресс, 2000. 250 с.

6. Казачук І.В. Використання у доказуванні електронних джерел фактичних даних в адміністративно-деліктному процесі. *Європейські перспективи*. 2014. № 6. С. 93–97.

7. Єсімов С.С. Електронні документи як докази у справах про адміністративні правопорушення. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія «Юридичні науки» : збірник наукових праць. 2016. № 845. С. 68–74.

8. Господарський процесуальний кодекс України : Закон України від 06.11.1991 р. № 1798-III / *Верховна Рада України*. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1798-12>.

9. Цивільний процесуальний кодекс України : Закон України від 18.03.2004 р. № 1618-IV / *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15>.

10. Кодекс адміністративного судочинства України : Закон України від 06.07.2005 р. № 2747-IV / *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15>.

11. Про електронні документи та електронний документообіг : Закон України від 22.05.2003 р. № 851-15 / *Верховна Рада України*. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/851-15>.

12. Постанова Окружного адміністративного суду м. Києва від 17.03.2016 р. у справі № 826/16528/15. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/56551967>.

13. Рішення Святошинського районного суду м. Києва від 06.09.2016 р. у справі № 759/19259/15. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/61275547>.

14. Рішення Новомиkolaївського районного суду Запорізької області від 01.03.2017 р. у справі № 322/1141/16. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/65201286>.

15. Рішення Вінницького міського суду Вінницької області від 31.05.2017 р. у справі № 127/8337/18. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/66936677>.

16. Постанова Касаційного господарського суду у складі Верховного суду від 27.11.2018 р. у справі № 924/242/18. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/78182019>.

17. Постанова Касаційного господарського суду у складі Верховного суду від 12.06.2018 р. у справі № 908/1120/17. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/74671049>.

It is impossible to imagine a modern society without computerized information systems. These systems have the capability to store, transmit and transmit digital information. Given the level of development of modern society and the amount of electronic data it uses, there is a long-standing need to regulate the use of such data as reliable evidence in litigation.

Thus, on 03.10.2017, the Verkhovna Rada of Ukraine adopted the Law of Ukraine "On Amendments to the Economic Procedure Code of Ukraine, the Civil Procedure Code of Ukraine, the Code of Administrative Judiciary of Ukraine and other legislative acts" and enshrined an identical definition in the procedural legislation of electronic evidence.

It is worth noting that evidence has always been and remains the central legal institute of litigation, so during the reformation of the latter there is an increasing need for the study of evidence and evidence, including electronic evidence, with a view to improving their legal regulation.

This article analyses the institute of electronic evidence in the judiciary of Ukraine, identifies issues regarding their use and evaluation by the courts, and proposes to overcome identified issues.

It is established that the inadequacy and imperfection of legislative regulation of information technologies is a problem in the use of electronic data as evidence and does not unduly hinder their development and application.

The analysis of the existing jurisprudence shows that the judicial system is not ready to take on new challenges of the modern information space today, and practice shows that the development of information technologies has almost no impact on its activities. These circumstances complicate the speedy and efficient trial.

The imperfection of the legislation on the collection, removal, investigation and evaluation of electronic evidence hinders the process of judicial review of the complete and objective study of these objects in order to protect the legal rights and legitimate interests of citizens. However, research and development should help ensure that the process is based on more accurate, complete, thorough, unconditional and objective reasons.

Key words: electronic evidence, electronic document, electronic data.

